

דרך ישנה, חדשה

העולם אינו עוד/ אֶאֱלֵץ לְשֹׂאת אוֹתָךְ (פול צלאן)

מהי דרך? לאן הולכים? מתי נגיע? לבודהיסטים תשובות ידועות על השאלות הללו: דרך היא מרווח ריק שפילסת בין דברים. הולכים לכאן. נגיע עכשיו.

המסע שעורך גיבור ספרו של עמוס קינן **הדרך לעין חרוד** מסתיים כמו כל המסעות, בנקודה שבה הוא התחיל: "בחושך אני אגיע הנה בלי מצפן בלי כוכב בלי מפה בלי שום דבר. עין חרוד זה המקום שממנו מתחיל הכול ואני אל ההתחלה יודע להגיע. אבל אין כאן כלום". [1]

באפלה הנראית של מדינה שהקיצה אל סיוט, הוא יוצא מביתו בתל אביב לעבר עין חרוד החופשית, "בדרך אל הקבוצה, שאינה קצרה וגם לא ארוכה" [U1]. הוא מתקדם בשחייה לסידני עלי, ומשם לפרדסי השרון ולמשולש, חובר למחמוד/רפי ולתת אלוף שבוי, ועובר דרך חורשת אקליפטוס, ביצה, מערה תת-קרקעית, בסיס במגידו/ארמגדון, עד לעמק ומשם לעין חרוד.

במשך שנה וחצי כבשה אפרת גל-נור, או שמא שחררה את כברת הדרך אל החופש. היא עקבה אחר עדויות פורנזיות, נברה ותייעדה, הדביקה ממדי זמן בחומר וצבע למקום, האזינה ותייעדה שלל מבטים וזוויות, מצאה את ליאורה מעין חרוד וגילתה שהדרך נעה גם לעומק האדמה, ולאחור, או כמו שאומר אלוף הפיקוד בספר: "הדבר הגדול, המיוחד, זה לא לחשוב קדימה. הדבר הגדול זה לחשוב הצידה ואחורנית". תרשים הזרימה שערכה בין המקומות בהם עבר המסע, זה שהיא מציגה כעת במשכן לאמנות עין חרוד, [U2] לא נראה כמו מפה או דרך, אלא כמו רקמה רב ראשית, מעין שורש מתפשט או יבלית, ללא התחלה או סוף, היררכיה ללא מרכז או שוליים שמותירה את ההולך במקום. נראה שגל-נור מנהלת דיאלוג עם גיבור הספר, מציעה לו את אפשרות הריבוי היכן שהוא רואה דרך יחידה:

"הדרך אל הקבוצה, אני חוזר ואומר לעצמי, אינה קצרה וגם לא ארוכה. אלא שהפעם הזאת, שלא כמו בפעמים הקודמות, היא עוברת במקום אחר. לא בימים הטובים, לא בלילות. גם לא בזיכרונות. ולא במה שהיה. ולא במה שהיית אתה. ולא במה שרצית וחלמת להיות אתה. מה שהיית מת. מה שרצית מת. גם הזיכרון מת, רק אתה חי, אם אתה עוד חי, הד זוכר, צל ובבואה, אחרית לימים שראשיתם אבדה בדרך, שאינה קצרה אך גם לא ארוכה". [2]

אם מדינת ישראל נולדה מרומן אוטופי על מקום שיהיה – אלטנוילנד/תל אביב – מדוע שלא תמצא את סיומה ברומן דיסטופי על מקום שלא היה ולא יהיה? כשי.ח. ברנר הגיע לבקר את אנשי גדוד העבודה על שם יוסף טרומפלדור בעין חרוד, אומרים שהוא זמזם בעיקר את השיר 'אנו נהיה הראשונים'. המספר של **הדרך לעין חרוד** שר על אלה שייוותרו האחרונים. וכשהעולם שנוצר אינו עוד כזה שאפשר לראות ולשמוע, הוא מתעווך ומתחרש. רק באוזן הכרויה פנימה, הוא שומע אולי את העולם שדמיין עומד סוף סוף להיברא, כך:

בעין-חרוד

טוב מאוד –

אין שם כסף כלל:

עוברות עגלות,

רצונך לעלות? –

אמור רק 'עמוד'!

מעמיד הבחור,

נותן גם להחזיק במושכות –

וחסל.

זאב, משורר ילדים

אביו של קינן, יעקב לוין, הגיע לארץ על סיפון האונייה רוסלאן עם גדוד העבודה ע"ש טרומפלדור, התיישב בעין חרוד ומאוחר יותר עבר לתל אביב. בשנת הולדתו של בנו, עמוס, 1927, קומץ פורשים מן השמאל בהנהגת מנחם אלקינד התאכזב מהקיבוץ, ובעיקר מהאפשרות ליישב ביום מן הימים חזון של צדק וחירות עם ציונות. לימים כתב גם עמוס קינן עצמו, "המדינה הרגה לי את המולדת". בהזמנת סטאלין הקימו הפורשים קיבוץ עברי בערבות קרים, ונתנו לו את השם 'דרך חדשה' ובאספרנטו – 'ווינו נובה'.

“הַדָּרֵךְ, כְּחוֹ הַבְּרִיקוּתוֹ

וְלַעֲוֹלָם לֹא יִתְמַלֵּא”.[3]

בערוב ימיו, כשעמל על יצירתו הבלתי גמורה **תולדות הייאוש**, אגב קריאה מחודשת בקפקא ובדוסטויבסקי, בירמיהו ובקהלת, ביוספוס פלביוס ובירימונד צ'נדלר, [5] החל עמוס קינן להתעניין בדדאואיזם – תורת הדרך. אדם שכל ימיו הייתה הדרך הפתוחה והזהרת גלויה בפניו, תמיד לכאן, תמיד לעכשיו, למקום שבו הוא יכול להושיט יד לאדמה ולהריח בה עקבות חומעה או קורנית ועדיין להתגעגע אליה, גילה את הדרך הריקה ואת החירות שנמצאת לא ביעד. לאחר שחדר העבודה שלו עלה באש ועימו ספרי הטאוו, הוא רכש שוב אותם ספרים, כחמור שבוטש בעפר אותה הדרך במעלה ההר.

הדרך למעלה והדרך למטה זהות (הרקליטוס)

וְזֶה הָהָר עִם הָאֶבֶן וְהַמַּעֲיָן הַנִּיִּל עוֹמֵד בְּקֶצֶה אֶחָד שֶׁל הָעוֹלָם

וְזֶה הַחֵלֶב שֶׁל הָעוֹלָם עוֹמֵד בְּקֶצֶה אֲחֵר שֶׁל הָעוֹלָם (נחמן מברסלב)

הרעיון מאחורי 'ווינו נובה' היה הקמת קומונה שיתופית עברית ברוח הקבוצה הגדולה, תוך תקווה שיהודים נוספים יצטרפו ברבות הימים. אבל לאידיאליסטים מעין חרוד ותל יוסף לא היה מקום בחברה הסובייטית של סטאלין. בשנות השלושים כבר לא ראתה ברית המועצות את הקיבוץ בעין יפה. קבוצת 'דרך חדשה' הפכה לקולחוז 'אחוות העמים', ושולבו בה איכרים אוקראינים ורוסים. בספרו של קינן יורים במקום ו/או מלשינים על כל מי שנחשד בצדק או שלא בצדק שהוא מנסה להגיע לעין חרוד. בווינו נובה הלשינו על מי שנחשד בציונות, כך שרוב חברי הגרעין המקורי, כמו גם אלקינד עצמו, נהרגו או נעלמו בטיהורים של סוף שנות השלושים. על היהודים המעטים שנותרו הלשין אחד מחברי הקולחוז לאנשי הגסטפו, שקברו אותם חיים בבאר הישנה.

טִיִּלְתִּי בְּעַמֶּק,

צִמְאֵתִי מְאוֹד.

מַעֲיָן שֵׁם מְצֵאתִי

וְשִׁמּוֹ עֵין-חֶרֶד.

לֹא אֶלֶף עוֹד הִלָּאָה

כִּי פֶה אֶעֱמֹד,

פֶה אֶעֱמֹד.

פֶה טוֹב לְנוֹחַ

וּפֶה טוֹב לְחַיּוֹת.

פה טוב לָנוּחַ

כִּי פֹה עֵין-חֲרוּד.

יְטִילֵתִי בַעֲמֻק' / אַהֲרוֹן זֶאֵב בֶּן-יִשְׁי

הדור של קינן, כתב רן קסמי אילן, אפרופו התערוכה של גל-נור במשכן לאמנות בהרצליה, [U6] ידע "להתקדם לקו האופק הנמתח לפניו" ¹, בעוד לדור הנוכחי אין אופק או שמים. אך למעשה הדור שקדם לקינן הוא שהיה דור האוטופיות, בעוד שדורו של קינן נקלע לתווד. כך שאולי במבט הגליאני, כמו הינשוף של מינרווה שפורש כנפיים רק בדמדומים, אפשר להבין את ההיסטוריה רק כשהיא חולפת. ממבט זה אפשר לפרש את הדרך לעין חרוד כנבואה במשמעותה המקורית. מה יעלה בגורלם של אלה שלא השכילו לשלב בין חזונות גאולה סוציאליסטיים, מקראיים ולאומיים? עין חרוד מהשיר, זו שבה 'טוב מאוד' נותרה רעיון גלותי חרף הילידיות הכנענית של עמוס קינן: מעין עין חרוד של מעלה. בבחינת המשיח של קפקא שיגיע יום אחרי שיגיע, או המשיחיות המעוכבת של הרב קוק שמאחוריה פחד תמידי מכך שהמולדת תחשוף שתמיד הייתה גלות: [U7]

"הסתכלתי על האדמה. באדמה של מחמוד, אני לא הייתי. לא על קברות אבותיי הוא שר. על ארצי הוא שר, אבל אני לא הייתי בה מעולם. באדמתו של מחמוד, לא היה לי חלק, לא הייתה לי נחלה". [4]

את היחס שבין מקום, זמן וזהות הופכת גל-נור בפרויקט העצום שלה לגשמי. יהודי חדש-ישן. אצל עמוס קינן מתגורר הכול במוחשי. הצמח והעשב והחוגלה הם שער למקום במובן האלוהי. אבל עם כיסופים למודרנה צברית זהובה כשהם מצוירים על מגשים ומוגשים לאכילה, פותחת גל-נור בתחנה אחרת בדרך, בגבעת חיים איחוד², את השאלה מחדש.

"מתחת לאדמה אין משמעות למה שהיה למעלה.

מי היה רפי למעלה.

איש שאהבתי למעלה.

ומה עכשיו.

עכשיו כבר אין למעלה. עכשיו הכול למטה".

[5].

יש סברה שהבודהא לא האמין כלל בגלגול נשמות או בחיים אחרים. על פי סברה זו הוא היה אקזיסטנציאליסט של עכשיו, של מקום, של ישיבה מתחת לעץ. מבחינה זו אולי העיון החדש-ישן בדאו הוליד אצל עמוס קינן, בערוב ימיו, אמונה בפסגה שנמצאת דווקא בדרך להר, בזהות שבין קיומה לבין אי-קיומה של עין חרוד, ובחשיבות הישנה-חדשה של דרך ללא יעד, אבל עם שותף, או כפרפראזה על פסקל – הדרך קיימת בלבם של זה שהולך ולא יגיע.

“בְּפוֹן הַהֶפְנוֹךְ — זוֹ תְּנוּעַת הַדֶּרֶךְ,

הַחֲלֻשָּׁה — זֶה כָּחוֹ.

רְבוֹא הַדְּבָרִים בְּעוֹלָם נוֹלָדִים מִן הַיֵּשׁ;

¹ גל-נור, אפרת: 'הדרך לעין חרוד 2/רצועת הרסס', המשכן לאמנות, הרצליה, מאי 2018, אוצר: רן קסמי אילן

² 'גבעותיים', אוקטובר 2018 אוצרת: חנוש מורג

לאו דזה, "הַיֵּשׁ נוֹלָד מִן הָאֵין".

(לאו דזה)³

[1] עמוס קינן, הדרך לעין חרוד, תל אביב: עם עובד, 2015, עמ' 143.

[2] קינן, הדרך לעין חרוד, 19.

[3] לאו דזה, ספר הדאון, או ספר הדרך והסגולה, תרגום: דן דאור ויואב אריאל, חרגול, מודן (2007) עמ' 166

[4] קינן, הדרך לעין חרוד, 112.

[5] קינן, הדרך לעין חרוד, 84.

68דאור, דן ואריאל, יואב, מתרגמים, חרגול, מודן (2007) עמ' 2, דזה, לאו: ספר הדאון, או ספר הדרך והסגולה³